

Антикризова діяльність політичних партій: трансформація в сучасній Україні й світі

УДК 321.022

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-6.10>

Романов Роман Олександрович
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
просп. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

У статті розглядаються виклики процесів деінституалізації традиційних механізмів громадського представництва в умовах глобальних змін на національному рівні. Вивчено особливості антикризової ролі партій та її диференціації в публічній сфері з роллю урядів та парламентів, регіональних адміністрацій та місцевих громад. Встановлено вплив підвищення значення партій як акторів антикризової політики для формування їх нової ідентичності. З'ясовано специфіку антикризової діяльності державних установ та її залежність від їх відомчої підпорядкованості та вузького розуміння своїх функцій. У статті застосовуються такі фахові методи сучасних політичних наук: ретроспективний підхід для встановлення особливостей антикризової позиції політичних партій як історичного явища; порівняльний аналіз для порівняння значення та впливу політичних партій та інших суб'єктів політичної антикризової діяльності. Загальнонаукові методи включають індуктивний підхід та логічний синтез. Вони допомагають визначити значення сучасних партій як елементів антикризових стратегій на національному рівні. Увага приділяється особливостям стратегічної перспективи антикризового аналізу та ускладненню встановлення профілю партійної діяльності, який здатний підвищити антикризове значення політичних сил. Розглядається значення альтернатив інституційної ролі партій в рамках постійної зміни обставин та нових політичних подій. Встановлено специфіку трансформаційної природи багатьох політичних систем та її впливу на стратегічні пріоритети розвитку політичних партій. Доведено, що стан та засоби просування партійних антикризових пропозицій в кожній країні залежить від особливостей соціально-політичного представництва. Встановлено, що наявність непрофільних політичних акторів як учасників соціального представництва на сучасному етапі створює для політичних партій конкурентне середовище. Розкрито значення груп інтересів як конкурентів політичних партій в антикризовій діяльності. З'ясовано, що серйозним викликом для антикризового амплуа політичних партій слід вважати антидемократичні тенденції парламентаризму окремих країн. Доведено, що вектором діяльності сучасних політичних партій має стати генерування антикризових політичних пропозицій як у контексті діяльності публічної влади, так і в експертному середовищі.

Ключові слова: політичні партії, антикризова політика, інституційна роль, політична криза, антикризова платформа, політичні альтернативи прийняття рішень.

Вступ. Політичні партії у сучасний період переживають процеси зміни інституційної ідентичності. В умовах глобальних викликів на національному рівні даються взнаки процеси деінституалізації традиційних механізмів громадського представництва. Зв'язок між соціальними групами й економічними гравцями та політичними процесами національного рівня певною мірою втрачається.

Одним із значущих елементів відновлення ролі політичних партій у прийнятті стратегічних рішень є антикризова політика (див.: А. Яскевич [10]). Вона дає можливість проявити себе тим політичним силам, які здатні запропонувати кожному конкретному суспільству адаптаційні заходи з урахуванням інтересів і потреб індивідів та основних соціально-демографічних і майнових груп. У ситуації коронавірусної пандемії антикризові пропозиції в програмах політичних партій – це шлях до консолідації суспільства, яке перебуває в депресивному стані, втрачає внутрішню інтеграцію та орієнтири соціального розвитку.

У сучасній Україні антикризові програми та діяльність політичних партій здійснюються в рамках взаємодії в державній інституційній структурі. У зв'язку з цим антикризова роль партій поступається в публічній сфері ролі урядів та пар-

ламентів, регіональних адміністрацій та місцевих громад. З огляду на це актуалізується питання підвищення значення партій як акторів антикризової політики та формування їх нової інституційної ідентичності.

У рамках аналізу наявних публікацій доцільно зауважити, що інституційні форми запобігання політичним кризам на макрополітичному рівні привертають увагу низки вітчизняних науковців. Зокрема, Т. Астахова вивчає політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства в конституційно-правовому аспекті [1], Л. Гонюкова аналізує політичні партії як суб'єктивні чинники державно-політичної кризи [2], В. Донець висвітлює політичний дискурс опозиційної та правлячої партій в Іспанії в період економічної кризи [3], Н. Колісніченко встановлює значення політичних партій як основного інституційного каналу рекрутування та підготовки суб'єктів політичної діяльності [5]. Однак на сучасному етапі необхідно звернути увагу на антикризову роль політичних партій в контексті включення політичних сил до сучасних механізмів впливу на кризову ситуацію, а також у більш широкому міжпредметному контексті взаємодії антикризових політичних інституцій.

Мета та завдання. Метою статті є встановлення антикризової ідентичності сучасних політичних партій. Завданням статті є ідентифікація механізмів висування антикризових пропозицій з боку сучасних політичних сил.

Методи дослідження. У статті застосовуються такі фахові методи сучасних політичних наук: ретроспективний підхід для встановлення особливостей антикризової позиції політичних партій як історичного явища; порівняльний аналіз для порівняння значення та впливу політичних партій та інших суб'єктів політичної антикризової діяльності. Загальнонаукові методи включають індуктивний підхід та логічний синтез.

Результати. На сучасному етапі роль політичних партій в розробці антикризових стратегій держави є досить підпорядкованою. Партії є залежними від виконавчих інституцій у контексті рутинного бюрократичного функціонування. Відповідно до цього антикризова діяльність державних установ залежить від їх відомчої підпорядкованості та вузького розуміння своїх функцій. Українські вчені Н. Соколова, А. Герасименко, Ю. Маковська пояснення високої ефективності в подоланні кризових явищ знаходять у «застосуванні потенціалів державно-приватного партнерства в інфраструктурі господарчого комплексу. В умовах економічної системи, що склалась в Україні, держава відповідає за міську і транспортну інфраструктуру, за охорону здоров'я, освіту і соціальне забезпечення, безпеку і правопорядок, оборону, геологорозвідку. У перерахованих галузях у держави є безліч повноважень й інструментів управління. Водночас є великий попит на підвищення якості послуг держави й ефективності їх надання. З огляду на розміри вказаних галузей відновлення в них розвитку є важливим фактором для подолання кризи. Через це попит на державно-приватне партнерство саме в інфраструктурній сфері може бути дуже істотним» [9, с. 554]. Отже, в сучасних умовах вагомими є чинники ініціативності й широкої полідисциплінарності як кваліфікаційні вимоги для учасників антикризових обговорень та прийняття рішень.

Антикризові програми сучасних політичних партій іноді виступають «заручниками» ідеологічних традицій, які склалися багато десятиліть тому. Це значно звужує стратегічні перспективи антикризового аналізу та ускладнює пошук профілю партійної діяльності, який здатний підвищити антикризове значення політичних сил. Українські науковці відзначають стан невідповідності ідейних засад політичних партій та завдань суспільства як ідеологічну кризу. М. Примуш, встановлюючи зміст процесів гібридизації політичної ідеології, справедливо вказує: «Ця тенденція притаманна не тільки Україні, а й іншим країнам пострадянського простору. Здійснивши шлях трансформації від тоталітарної системи до демократичного розвитку,

пострадянський простір зіткнувся з дуже складною та специфічною проблемою – повільними темпами модернізації політичних інститутів. Це призвело до того, що на ментальному рівні населення України та інших пострадянських держав на практиці виявилось неготовим до прийняття ліберальних цінностей, що призвело до виникнення суспільно-політичного замовлення на сильного лідера» [8, с. 199]. Це ще більше ускладнює ситуацію для партій в сучасній Україні.

Складність співвідношення глобальних та національних викликів для партійної системи полягає в можливості ідентифікувати свою перспективну інституційну роль у рамках постійної зміни обставин та нових політичних подій. Це змушує політичні сили шукати гнучкі форми ідейного самовираження для пошуку близькості з уявленнями та станом свідомості громадян. Це породжує еkleктику та гібридизацію політичного спектру. М. Примуш слушно відзначає, що прихований вплив гібридизації полягає в тому, що «політична партія, яка перебуває у владі, трансформує свої ідеологічні погляди залежно від електоральних симпатій. Однак не можна говорити, що партія повинна завжди стояти на позиціях конкретної ідеології. Крім того, сучасні тенденції глобалізації вимагають від партій створення більш універсальної ідеології, яка стоїть на позиціях толерантності, антисемітизму, соціальної захищеності громадян» [8, с. 200].

Трансформаційна природа багатьох політичних систем впливає на стратегічні пріоритети політичних партій. Інтеграція до реалій політичної демократії змушує партії мімікрувати та приховувати власні прагнення й справжні цілі. При цьому необхідно декларувати лояльність до демократичних цінностей, чого вимагає обговорення антикризових програм і стратегій на рівні публічної суспільної дискусії. М. Примуш зазначає: «Ідеологічна криза не тільки стосується нездатності політичних партій запропонувати соціуму певний ідеологічно-ціннісний ідеал, а ще й характеризується відсутністю у них чіткого розуміння фундаментального положення демократії – захисту прав громадян» [5, с. 201].

Стан та засоби просування партійних антикризових пропозицій в кожній країні залежать від особливостей соціально-політичного представництва. Якщо партії мають виразне амплуа представників певних соціальних політичних та соціальних груп, то їх антикризові пропозиції мають захищати інтереси означених спільнот. Однак це може коригуватися на рівні макрополітичних важелів представництва. Д. Медяник слушно вказує, що «у сучасних демократіях безпосередня взаємодія між групами інтересів та органами державної влади відбувається, як правило, у формі консультацій. Різні дорадчі ради, комітети і комісії діють практично при всіх федеральних відомствах. Більшість поді-

бних структур зосереджена при міністерствах економіки та праці. Дорадчі органи інституціоналізують відносини між групами інтересів і державною адміністрацією, на постійній основі забезпечуючи і регулюючи участь фінансово-промислових груп в процесі політичного волеформування» [6, с. 227].

Наявність непрофільних політичних акторів як учасників соціального представництва на сучасному етапі створює для політичних партій конкурентне середовище та можливості убезпечити їхнє становище. Ці обставини у період пандемії та глобальної економічної кризи вимагають якнайшвидшого пристосування до нових реалій. Д. Медяник зазначає: «В цілому можна констатувати, що в «старих» демократіях основною проблемою сучасного представництва є оновлення демократичного представництва та доповнення політичного представництва інтересів громадян неполітичним, інституційного – неінституціональним» [6, с. 228].

Виразними конкурентами політичних партій в антикризовій діяльності є групи інтересів. Вони прагнуть просувати свої рішення в рамках антикризової політики. Ці рішення відрізняються від партійних пропозицій неопублічністю та фокусуванням уваги на корпоративних інтересах. Д. Медяник аргументовано стверджує, що «природною реакцією груп інтересів на «вакуум партійності» було їх прагнення самим заповнити вакуум, наблизитися до політичної влади і вирішувати ті завдання, якими в принципі повинні займатися партії. На цьому шляху вони самі неминуче набували рис партій, причому часто свідомо йшли на «партизацію» своєї діяльності» [6, с. 228].

Серйозним викликом для антикризового ампула політичних партій слід вважати антидемократичні тенденції парламентаризму окремих країн. Непропорційність представництва та зловживання статусом правлячих партій істотно звужує можливості рівного представництва. Т. Костюк слушно зазначає, що «криза політичних партій не могла не позначитися на інституті парламенту. Зокрема, істотний вплив на політичну репрезентацію мали антидемократичні тенденції, що мали місце в партійних організаціях. Особливо такі тенденції виявляються тоді, коли потрібно домогтися певного результату» [5, с. 26].

Стратегічне планування результатів електоральної кампанії з боку найвищих політичних еліт також не сприяє висуванню дієвих та результативних антикризових пропозицій. Однак такий стан є ресурсом для протестних та опозиційних політичних сил в розгортанні критики правих політичних сил. Т. Костюк справедливо зауважує, що «електорат позбавлений можливості зробити раціональний, по-справжньому значущий вибір. Від дій виборців нічого не залежить, вони не приводять ні до яких наслідків: використання виборчої урни має

на меті регулювання відносної сили еліт, а зовсім не вчинення вибору між ними» [5, с. 27]. Отже, партії більше тяжіють до ролі чинників криз, ніж до ролі запобіжників криз.

Спроможність політичних партій представити антикризові альтернативи залежить від їх інтегрованості до традиційного порядку денного та лояльності до політичних еліт. Однак вузькокорпоративні механізми антикризової адаптації не лише не враховують інтереси значних соціальних верств, але й не забезпечують артикуляцію інтересів у публічній сфері. Політичні партії можуть домагатися публічної демонстрації кричущих невідповідностей електоральної демократії. Т. Костюк називає зниження кількості партійних членів, падіння довіри до партій, різке зниження виборчої активності громадян, зниження мобілізаційної ефективності старих організаційних форм діяльності симптомами партійної кризи. Вони зумовили більш корпоративний характер представництва. Демократія має низку властивостей, які характеризують її як імітаційну, де парламент виступає чимось на зразок обов'язкового протоколу. Це імітація інститутів і процедур [5, с. 28].

Світовий досвід представлення партійної позиції в конкурентних умовах показує, що громадяни здатні ідентифікувати справжні та приховані наміри політичних акторів. В. Донець слушно зауважує, що «партії змагаються в умовах відкритого інформаційного суспільства демократичної країни. Можливість впливу на громадську думку у них однакова. Більша увага приділяється об'єктивним вчинкам політиків, а не методам їх висвітлення для громадськості» [3, с. 283].

Інституційна роль політичних партій в рамках антикризової політики залежить від балансу можливостей центрів ухвалення політичних рішень. У рамках президентської республіки антикризові пропозиції політичних партій можуть ігноруватися президентом або прем'єр-міністром як основними центрами формування політичного порядку денного. М. Нурмухаметова зазначає: «Перехідний стан політичної системи закріплює за політичними партіями та інститутом глави держави діаметрально протилежні ролі та функції, але водночас виконання функціональних обов'язків цих інституцій багато в чому залежить від скоординованої дії законодавчої гілки влади, яка формується політичними партіями, та глави держави як гаранта виконання законів у державі» [7, с. 449].

Наявність авторитарного чинника впорядкування зусиль антикризового забезпечення спонукає партії, до виявлення позицій щодо усунення імовірної конфліктної взаємодії, яка може мати непередбачувані наслідки. Однак надто сильний контроль також звужує можливості широкого представництва політичних альтернатив. М. Нурмухаметова слушно актуалізує питання аналізу

ролі «контрольної функції виконання політичних рішень» не тільки у стосунках між гілками влади, а також у з'ясуванні інституції, яка має це здійснювати [5, с. 449]. Саме порівняльному аналізу вказаного аспекту будуть присвячені наші наступні наукові пошуки.

Таким чином, антикризове амплуа політичних партій залежить від їх місця в інституційній структурі прийняття рішень. Також грає роль їх ініціативність, креативність та адаптивність до мінливих умов. Кризові виклики виступають середовищем нових можливостей для модернізації партійних антикризових платформ та їх представлення у суспільстві.

Висновки. Таким чином, сучасні політичні партії здатні виступати потужними акторами антикризової політики. Водночас серйозним викликом є конкуренція в політичній публічній сфері з індивідуальними ідеологічними гравцями, а також децентралізованими мережними громадськими рухами. Зазначені актори значною мірою монополізують медіапростір. Вектором діяльності сучасних політичних партій має стати генерування антикризових політичних пропозицій як у контексті діяльності публічної влади, так і в експертному середовищі. Правлячі та опозиційні політичні сили мають формувати свої антикризові платформи на основі ретельного аналізу політичних альтернатив та співвідношення зовнішніх і внутрішніх загроз.

Сучасні українські політичні партії переважно виступають в ролі медіапроектів, орієнтованих на конкретні виборчі події. У зв'язку з цим їх стратегічна роль та антикризові пропозиції втрачаються. На часі перегляд ідеологічних та прагматичних засад вітчизняної партійної системи з точки зору кризового аналізу та прийняття рішень. Перспективою подальшого розгляду проблеми, порушеної в даній статті, є виокремлення алгоритмів політико-програмового забезпечення антикризової діяльності сучасних політичних партій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Астахова Т.В. Політичні партії в системі інститутів громадянського суспільства: конституційно-правовий аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 128–137.
2. Гонюкова Л.В. Політичні партії як суб'єктивні чинники державно-політичної кризи. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 4. С. 17–24.
3. Донець В. Політичний дискурс опозиційної та правлячої партій в Іспанії в період економічної кризи. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 104 (1). С. 283–284.
4. Колісніченко Н.М. Політичні партії як основний інституційний канал рекрутування та підготовки суб'єктів політичної діяльності. *Університетські наукові записки*. 2009. № 3. С. 261–267.
5. Костюк Т.О. Політична репрезентація в умовах кризи сучасних політичних партій. *Грані*. 2015. № 11 (1). С. 24–28.
6. Медяник Д.В. Правлячі політичні партії в умовах кризи системи політичного представництва. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2012. Вип. 3. С. 226–232.
7. Нурмухаметова М.Г. Теоретичні аспекти ролей політичних партій та інституту глави держави у вирішенні політичних криз у перехідних суспільствах. *Політологічний вісник*. 2014. Вип. 73. С. 445–451.
8. Примуш М.В. Ідеологічна криза українських політичних партій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». 2014. № 1. С. 195–202.
9. Соколова Н.М., Герасименко А.В., Маковська Ю.А. Досвід антикризового управління в умовах державно-приватного партнерства. *Управління проєктами, системний аналіз і логістика*. Серія «Технічна». 2012. Вип. 10. С. 552–556.
10. Яскевич А.Й. Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови та європеїзація державного управління країн Східного партнерства. *Аналітика і влада*. 2012. № 6. С. 162–169.

REFERENCES:

1. Astakhova, T.V. (2012) Politychni partii v systemi instytutiv hromadianskoho suspilstva: konstytutsiino-pravovyi aspekt. Aktualni problemy derzhavy i prava. Vyp. 64. S. 128–137.
2. Honiukova, L.V. (2008) Politychni partii yak subiektyvni chynnyky derzhavno-politychnoi kryzy Teorii ta praktyka derzhavnoho upravlinnia. Vyp. 4. S. 17–24.
3. Donets, V. (2012) Politychni diskurs opozyttsiinoi ta pravliachoi partii v Ispanii v period ekonomichnoi kryzy. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. Vyp. 104 (1). S. 283–284.
4. Kolisnichenko, N.M. (2009) Politychni partii yak osnovnyi instytutsiyni kanal rekrutuvannia ta pidhotovky subiektiv politychnoi diialnosti Universytetski naukovy zapysky. № 3. S. 261–267.
5. Kostyuk, T.O. (2015) Politychna reprezentatsiia v umovakh kryzy suchasnykh politychnykh partii. Hrani. № 11(1). S. 24–28.
6. Medianyuk, D.V. (2012) Pravliachi politychni partii v umovakh kryzy systemy politychnoho predstavnytstva. Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury. Vyp. 3. S. 226–232.
7. Nurmukhometova, M. H. (2014) Teoretychni aspekty roli politychnykh partii ta instytutu hlavy derzhavy u vyrishenni politychnykh kryz u perekhidnykh suspilstvakh Politolohichnyi visnyk. Vyp. 73. S. 445–451.
8. Prymush, M. V. (2014) Ideolohichna kryza ukrainskykh politychnykh partii. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Filosofii, filosofii prava, politolohiia, sotsiolohiia. № 1. S. 195–202.
9. Sokolova, N.M., Herasyenko A.V., Makovska Yu.A. (2012) Dosvid antykryzovoho upravlinnia v umovakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna serii. Vyp. 10. S. 552–556.
10. Iaskevych, A. Y. (2012) Prohrama Vseokhopliiuchoi instytutsiinoi rozbudovy ta yevropeizatsiia derzhavnoho upravlinnia krain Skhidnoho partnerstva Analitika i vlada. № 6. S. 162–169.

Anti-crisis activity of political parties: transformation in modern Ukraine and over the world

Romanov Roman Alexandrovich

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina Ave., 72, Dnipro, Ukraine

The challenges of the processes of deinstitutionalization of traditional mechanisms of public representation in the context of global change at the national level are considered. The peculiarities of the anti-crisis role of parties and its differentiation in the public sphere with the role of governments and parliaments, regional administrations and local communities have been studied. The influence of increasing the importance of parties as actors of anti-crisis policy for the formation of their new identity has been established. The specifics of anti-crisis activity of state institutions and its dependence on their departmental subordination and narrow understanding of their functions are clarified. The article uses professional methods of modern political science. In particular, a retrospective approach (establishes the features of the anti-crisis position of political parties as a historical phenomenon), comparative analysis (compares the importance and influence of political parties and other actors in political anti-crisis activities). General scientific methods include inductive approach and logical synthesis. They help to define the importance of modern parties as elements of anti-crisis strategies at the national level. Attention is paid to the peculiarities of the strategic perspective of anti-crisis analysis and the difficulty of establishing a profile of party activity that can increase the anti-crisis importance of political forces. The importance of alternatives to the institutional role of parties in the context of constant change of circumstances and new political events is considered. The specifics of the transformational nature of many political systems and its impact on the strategic priorities of political party development have been established. It is proved that the state and means of promoting party anti-crisis proposals in each country depend on the characteristics of socio-political representation. It is established that the presence of non-core political actors as participants in social representation at the present stage creates a competitive environment for political parties. The importance of interest groups as competitors of political parties in anti-crisis activities is revealed. It was found that the anti-democratic tendencies of the parliamentarism of some countries should be considered a serious challenge for the anti-crisis "role" of political parties. It is proved that the vector of activity of modern political parties should be the generation of anti-crisis political proposals both in the context of public authorities and in the expert community.

Key words: political parties, anti-crisis policy, institutional role, political crisis, anti-crisis platform, political alternatives of decision-making.